

Bus zien euliemeuln te Veendam

door H. A. Hachmer

In de vorige 'Zelfzwichter' maakten we reeds melding van het feit, dat men is begonnen met de wederopbouw van de molen van Bus. Het plan wordt in fasen uitgevoerd. De bijgebouwen die samen met de romp *De Stoomolieslagerij Bus* vormden, zijn reeds verdwenen. Hiervoor in de plaats kwam nieuwbouw. Deze nieuwbouw loopt door tot aan de romp. Een nieuwe inritdeur is reeds geplaatst en men is begonnen met het invoegen en bijwerken van de muren. De diepe kelder, die onder de molen lag, is verdwenen en het dak van de romp lekvrij gemaakt. Nieuwe gietijzeren ramen zijn aanwezig en worden momenteel geplaatst. Zodoende komt men stukje bij beetje bij de tweede fase: het plaatsen van een bovenbouw. Voordat het echter zover is, zal er nog heel wat water door het Oosterdiep stromen

Toch is de voortgaande reconstructie aanleiding om eens dieper in te gaan op de historie van de molen. Een groot deel van het onderstaande artikel verscheen eerder in het "Bulletin" van het Veenkoloniaal Museum. Van enkele, door Ir. D.J. Pattje in zijn rubriek "Uit de boekenkast" geschreven artikelen maakten wij met zijn toestemming een samenvatting. Een deel van zijn gegevens ontleende hij aan het boek "De Broodzetting en de Belasting op het Gemaal" door F.J. de Zee, burgemeester van Veendam (1921-1939) en grondlegger van het Veenkoloniaal Museum. Dit boek en het in het artikel genoemde maalboek van de weduwe A. Bus zijn in de bibliotheek van het museum te vinden.

In het jaar 1705 kwam de burgemeester van Groningen met zijn assistenten naar Veendam om, na overleg met de bewoners van zowel het Ooster- als het Westerdiep, de plaats van een tweede molen aan te wijzen. Dat werd niet de plaats waar we de huidige romp vinden, maar een flink eind oostelijker aan de Molenstreek, voorbij de spoorwegovergang! Op 25 mei 1810 kocht Abraham Jurjens Busch deze koren- en pelmolen met behuizing van Hindrik Harmannus van der Veen. Abraham werd zo de grondlegger van een familiebedrijf dat eind vorige, begin deze eeuw zou uitgroeien tot een stoomolieslagerij. De bovenbouw van de door Abraham aangekochte molen was afkomstig van een stad-Groninger molen. Deze moet op een der stadswallen gestaan hebben en werd in 1705 overgebracht naar Veendam. Mevrouw H.A.G. Bus, dochter van de laatste Bus, die de molen geëxploiteerd heeft, te weten Jurjen Abrahams Bus, vertelde aan de heer Pattje dat zij de beschikking heeft gehad over oude perkamenten waaruit bovenstaande zou blijken. Helaas zijn deze documenten tijdens de bevrijding van Groningen in 1945 verloren gegaan.

Abraham Jurjens betaalde in 1810 maar liefst f 28.220,- voor deze molen. Voor die tijd was dat een buitengewoon hoog bedrag, maar hij verkreeg daardoor het alleenrecht om in de hele gemeente rogge te malen. Een belangrijk recht, daar rogge toentertijd het meest gebruikt werd. Het was te verwachten dat hierover conflicten zouden ontstaan met de tweede molenaar in het dorp. Deze conflicten bleven dan ook niet uit. In 1812 begon Kemper, eigenaar van de molen aan het Beneden Verlaat (de latere molen van Tholema) rogge te malen. Na een advies van de schout Tjark Jans Giezen, besliste de onderprefect te Winschoten, dat Kemper in overtreding was en zich van rogge malen moest onthouden. Met Kemper is Busch nooit tot overeenstemming gekomen. In 1822 verkocht Kemper de molen aan Hemmo Nauta Muntinghe. Deze had geluk. Vijf bakkers uit Meeden verzochten hun koren te mogen laten malen op de molen van Hemmo. Gedeputeerde Staten beschikten positief omdat de molen van Garrelisma te Meeden te kleine stenen had!

In 1825 wist Busch met Hemmo tot overeenstemming te komen. Hemmo Nauta Muntinghe en Busch sloten met de gemeenteraad, onder goedkeuring van Gedeputeerde Staten, een abonnement af voor belasting op het gemaal.

Bij contract werd een bedrag van f 4.881,60 vastgesteld, waarvan Busch twee-derde en Muntinghe een-derde betaalde. In 1829 werd er op de molen 722 mud en 60 kop tarwe vermalen tegenover 4702 mud en 82 kop rogge.

Het jaar daarop bedroeg dit maar liefst 1016 mud en 48 kop tarwe tegenover 6850 mud en 24 kop rogge. Bovenstaande gegevens kunnen we vinden in het maal boek van de weduwe A. Bus (Na 1830 komen we de naam Bus alleen zonder 'ch' tegen).

Uit dit boek blijkt o.a. het ondergeschikte belang van tarwe. Er waren maar enkele personen die regelmatig tarwe naar de molen brachten en deze graansoort waarschijnlijk verbouwden. Onder hen waren H. Nietenink, I. Kamminga-Walland en Geert A. Schuur steeds weer terugkerende namen. We komen nog een belangrijke naam in het maalboek tegen, te weten Remmelt R. Giezen, de vaste knecht van de weduwe.

[foto: De restauratie aan de molenromp in Veendam in volle gang. Nieuwbouw rechts tegen de romp aan. De nieuwe toegangsdeuren zijn in oude stijl weer hersteld (vergelijk foto op pag. 26 in 4/87). Foto: H.A. Hachmer, januari 1988.]

Het draaien met de molen verliep voor de buitenwereld niet altijd zonder problemen. De rijweg naast de molen liep dicht langs de molen. Regelmatig werd geklaagd en de molenaars gesommeerd om afrasteringen te plaatsen, omdat de paarden schrokken van het draaien der wieken.

Uit deze gebeurtenissen zou men kunnen afleiden, dat de voorloper van de huidige molen van Bus een grondzeiler was, zeker is dat niet. Er zullen in ieder geval wel komische taferelen hebben afgespeeld op de toch al slecht begaanbare zandweg.

Na 1848 brak er voor de Veendammer paarden betere tijden aan. In dat jaar besloot de zoon van Abraham Jurjens, Jurjen Abrahams, tot aankoop van een stuk grond, waarop hij een nieuwe olie-, pel- en korenmolen wilde bouwen.

Deze molen kwam een flink eind westelijker aan de Molenstreek te staan en bovendien een stuk van de weg af. Jurjen Abrahams kwam hierdoor in de rare situatie terecht, dat hij nog voor het onderhoud moest zorgen van een klapbrug over het Oosterdiep. Zijn vader had bij aankoop van de oude molen deze verplichting op zich genomen. Bij de bouw van de nieuwe molen heeft Jurjen zich waarschijnlijk voorgenomen om zo snel mogelijk van deze last verlost te worden.

Op 11 oktober 1832 gaan B. & W. van Veendam een "conventie" aan, waarbij klapbrug met bijbehorende grond en "zetten" door de gemeente worden overgenomen. Voorts verwerft men het recht om op de grond een schilder- of klapoptrekkershuisje te plaatsen. Jurjen levert daarbij het bij zijn huis staande eikenboshout in, dat vermoedelijk gebruikt werd bij het vernieuwen van de "zetten". De "zetten" zijn de door palen ondersteunende op- en afritten, waartussen het gedeelte dat opgetrokken kan worden, zich bevindt.

Bovengenoemde brug lag tegenover het huidige Veenlust.

Op 22 februari 1833 kocht Jurjen nog twee stukken land, gelegen achter de in aanbouw zijnde molen. De molen, en daarmee de nu nog bestaande romp, kwam in dat jaar klaar. Een bericht uit die tijd vermeldt, dat op 28 juli 1855 de molen van Bus met goed gevolg is gericht. Of er nog onderdelen uit de oude molen zijn gebruikt, is niet bekend. Misschien wordt het bestek van deze molen nog eens terug gevonden. Zes jaar later overlijdt Jurjen Abrahams en neemt zijn zoon Abraham Jurjens het werk over.

<p style="text-align: center;">H.H. SCHILDERS!</p> <p style="text-align: center;">Prima kwaliteit LIJNOLIE</p> <p style="text-align: center;">(voor de kwast)</p> <p style="text-align: center;">verkrijgbaar a/d. Stoomolieslagerij</p> <p style="text-align: center;">J. BUS, Veendam.</p>

Een advertentie van Jurjen Bus uit "De Noord-Ooster" van 7 aug. 1924.

Abraham gaat de molen steeds meer als oliemolen exploiteren. In 1880 slaat het noodlot toe. De molen brandt geheel uit, alleen het onderstuk blijft staan. De keuze tussen wind of stoom was, in het al aardig geïndustrialiseerde gebied, geen probleem.

De molen werd een stoomolieslagerij en groeide met al zijn bijgebouwen uit tot een ware fabriek. Tot in deze eeuw bleef de zoon van Abraham - u raadt het al - Jurjen Abrahams, doorgaan met deze stoomolieslagerij.

Mocht het lukken om de molen te herbouwen, dan kan Veendam met Jan Luyken dichten:

*Van lijn- of koolzaad, hard geslagen,
Kooft oli voort, tot elks behaagen,
dat voedzel aan de lamp verstrekt,
Die in het duister, 't licht ontdekt.*

Afgedrukt in: De Zelfzwichter, jaargang 13, nummer 49, maart 1988, blz. 7-10.

Deze pagina is onderdeel van de homepage van B. D. Poppen.

<http://www.bdpoppen.nl>